

Arme Joost: Het had gekund

(Open brief aan architect Joost Ector)

Architect en prominent bestuurslid van de BNA Joost Ector publiceerde vandaag zijn maandelijks column op architectenweb.nl onder de titel ‘De Zaak Naturalis’. Zijn slecht geïnformeerde en bij vlagen zelfs insinuerende tekst vraagt om een reactie. Hij begint met vragen van anderen:

‘Ik had heel wat uit te leggen de afgelopen tijd. Een flink aantal mensen in mijn omgeving vroeg zich af hoe het nou in precies elkaar zat en hoe dit in hemelsnaam had kunnen gebeuren. En of het ook zou kunnen gebeuren als ze aan mij zouden vragen om bijvoorbeeld een nieuw huis voor ze te ontwerpen. En het viel nog niet mee om het ze te laten begrijpen. Misschien doordat het gevoelsmatig ook gewoon niet klopt. Niet meer althans.’

Arme Joost, kennelijk kostte het je moeite om een en ander aan (de opdrachtgevers in) je omgeving uit te leggen. En dat viel kennelijk niet mee... Gevoelsmatig klopte het ook niet (meer)? Het is toch evident dat jouw opdrachtgever ook geen andere neus kan aanbrengen in het schilderij dat hij net door die kunstenaar heeft laten maken? Je had je natuurlijk ook in de zaak Naturalis kunnen verdiepen, dat had je de architect/antagonist in deze casus misschien nog wel verdedigd. Het had gekund.

‘Natuurlijk doel ik op de zaak Naturalis, waarin architect Fons Verheijen via de rechter probeerde om de verminking van het door hem ontworpen gebouw voor museum Naturalis in Leiden te voorkomen. Met twijfelachtig succes, want de ‘verminking’ mag doorgaan. De architect wordt daarvoor gecompenseerd met anderhalf miljoen euro voor zijn stichting, die onderzoek naar wetenschap en architectuur tot doel heeft. Waarschijnlijk is de bedoeling dat ‘de architectuur’ daar heel blij mee is.’

Arme Joost, slecht geïnformeerd... De verminking mag helemaal niet doorgaan, want achtereenvolgens vier rechters verboden dat immers. Het is echter aan de compassie van architect Fons Verheijen (met name in de richting van de onderaannemers van bouwer J.P. van Eesteren) te danken dat hij afstand deed van zijn rechten en dat er – na meer dan twee jaar – uiteindelijk een oplossing is bereikt in de vorm van een schikking. Het betreffende bedrag werd overigens voor het eerst expliciet genoemd door de voorzieningenrechter in één van zijn vragen aan opdrachtgever Naturalis. En het is dus niet bestemd voor Verheijen zelf, maar voor de architectuur in brede zin. Kennelijk ben jij daar als architect en BNA-bestuurslid niet blij mee? Het had gekund.

‘Juridisch is het allemaal uitlegbaar, dat snap ik ook wel. Maar het blijft vreemd dat slopen mag, maar verminken niet. Dat zo’n strijd nog tijdens de bouw kan worden gevoerd. En dat een rechter de belangen van de oorspronkelijke architect zo zwaar laat wegen, zelfs als het pand in kwestie maar van beperkte cultuurhistorische waarde is. Belangrijker wordt namelijk gevonden dat de architect door te strijden tegen verminking op kan komen voor zijn goede naam. Alsof verandering gelijk staat aan gezichtsverlies en bij sloop tenminste nog een onbezoedelde herinnering blijft voortbestaan. ‘

Arme Joost, als columnist babbel je lekker en onwetend door... Lees nou eens dat Jelles-arrest van de Hoge Raad (2004), dan leer je waarom sloop geen verminking is. En de zaak Naturalis is niet 'tijdens de bouw' gevoerd zoals je beweert, na eerste bekendmaking van het plan heeft Verheijen al in 2015 geopponeerd. Dat Naturalis doordenderde en zelfs begon met bouwen is schandalig en bouwer Van Eesteren wist tot een half jaar na contractering niet eens dat er iets aan de hand was met het ontwerp. Kennelijk beoordeel je het gebouw van Verheijen ook nog als 'van beperkte cultuurhistorische waarde', zijn jouw eigen dertien-in-een-dozijn-atrrium-gebouwen dan wel in te delen bij de NL-architectuurtop? Je had als prominent BNA-bestuurslid een gewaardeerd BNA-lid natuurlijk ook kunnen steunen... Het had gekund.

'Het is logisch dat het vaak oudere architecten zijn die dit soort zaken aanspannen. Er gaat wat tijd overheen voordat een gebouw in de volgende fase van zijn levenscyclus terecht komt. Voor de bijbehorende architecten geldt hetzelfde. Ze zijn misschien wat meer bezig met hun nalatenschap als ontwerpers en wat minder genooddaakt om zich rekenschap te geven van de consequenties van hun 'principiële' houding. Die kolen mag het werkzame deel van de beroepsgroep uit het vuur halen.'

Arme Joost, oudere architecten zijn alleen bezig met hun nalatenschap? Heb je het werk van Verheijen eigenlijk wel gevolgd? Hij stapte inderdaad met 65 uit zijn bureau VVKH, maar ontwerpt en bouwt natuurlijk gewoon door... Net als Pi de Bruijn en Hubert-Jan Henket, die inmiddels al veel ouder zijn. Kijk eens naar het prijswinnende museum 'Huis van Hilde' dat Verheijen nog kortgeleden in Castricum opleverde. Dat je oudere collega's wegzet als het dus 'niet-werkzame' deel van de beroepsgroep geeft geen pas. Welke kolen haal jij dan voor hen uit het vuur? Het had gekund.

'In onze huidige tijden van duurzaamheid zijn we de adaptiviteit van architectuur juist een belangrijke kwaliteit gaan vinden, en terecht. Slechts monumenten van uitzonderlijke betekenis zijn het waard om gefixeerd te worden in de tijd en beschermd te worden tegen de mens. Het leeuwendeel van de gebouwen gaat een toekomst van verandering en voortdurende transformatie tegemoet. Mijn persoonlijke ideaal is om erin te slagen gebouwen te ontwerpen die kunnen meegroeien met de tijd en om als ontwerper actief betrokken te blijven bij die evolutie. Uit overtuiging van de eigenaar – niet door dwang.'

Arme Joost, hier komt jouw eigen aapje, en dat van het actuele beleid van de BNA uit de mouw. Wij (als architecten) denken met u (als opdrachtgever) van harte mee over de levenscyclus van uw gebouw. Verandering, transformatie, meegroeien met de tijd, het is de actuele handelsgeest in architectenland. En wee je gebeente als er iemand tegen die serviele houding van de huidige branchevereniging BNA opponeert. Dan ben je oubollig en voldoe je niet aan het profiel van de 'nieuwe architect'. Natuurlijk zijn we geen middeleeuws gilde meer, maar vanuit de kennis, kracht en kwaliteit van de beroepsgroep zou je een steviger stellingname verwachten. Het had gekund.

'Die insteek – actieve betrokkenheid bij de volgende levensfase van het gebouw – had mijn oud-collega Jan Hoogstad ook toen het tijd werd voor een grootschalige renovatie (in een DBFMO-constructie) van zijn magnum opus, het VROM-gebouw in Den Haag. De toenmalige Rijksgebouwendienst zag daar niets in, probeerde eerst om Hoogstad afstand te laten nemen van zijn ontwerp en daarna om zijn betrokkenheid te beperken tot het bieden van de mogelijkheid om te reageren op de ontwerpvoorstellen

van anderen. Pas in de eindfase van de strijd die volgde was het nota bene het deelnemende consortium van OMA en BAM dat voor een oplossing zorgde, door Hoogstad juist wél heel actief te betrekken in het ontwerp. Dit winnende plan is inmiddels gerealiseerd.'

Arme Joost, jij weet als geen ander dat ik Jan Hoogstad, in die ontkenningfase van zijn auteursrechten als oorspronkelijk architect van VROM, als een van de weinigen en publiek heb gesteund! Via jou legde ik immers het contact met je oude baas. En inderdaad was de toenmalige Rijksgebouwendienst helemaal niet van zins om Jan bij de nieuwe plannen in te schakelen. Het auteursrecht was door hen gemakzuchtig over de schutting gegooid naar de opdrachtnemer, in dit geval de BAM. En daarom is het zo te prijzen dat de BAM-directeur mij kon vertellen dat op zijn initiatief het gesprek tussen Koolhaas en Hoogstad plaatsvond. En dat de goede sfeer en inhoud van dat gesprek uiteindelijk leidde tot de nu geroemde samenwerking. Het bleek te kunnen.

'Het wordt hoog tijd voor een heroverweging van het auteursrecht, dat in basis stamt uit 1912. Gebouwen worden daarin behandeld als kunstwerken tot het tegendeel bewezen is, een vreemd soort omgekeerde cultuurhistorische bewijslast dus. Het persoonlijke recht op verzet tegen vermindering (de basis van het oordeel in de zaak Naturalis) is nu onvervreemdbaar, waardoor je er als architect dus eenvoudigweg niet van kunt afzien, al zou je willen. Effectief verzet tegen vermindering kan nu meestal pas als het daadwerkelijk zo ver is en is veel moeilijker in de planvormingsfase. Daardoor is de polarisatie vaak al compleet tegen de tijd dat een rechter zich er überhaupt mee wil bemoeien – met alle schade en kosten van dien.'

Arme Joost, je wilt de Auteurswet 1912 veranderen. Dan moet je bij de Tweede Kamer zijn. In 2015 hebben onze Kamerleden de oude wet zelfs nog aangescherpt, vooral als het gaat om de vergoedingen voor auteurs en ontwerpers. Maar goed jij weet het beter, toch? Inmiddels hebben we weer een architect als Kamerlid, Jessica van Eijs van D'66, net als jij in Eindhoven opgeleid, dus dat schept wellicht een band? Maar je bent wat mij betreft ook simpelweg hypocriet... Weet je nog dat jij met een nieuwbouwplan de voormalige W-Hal van de TU Eindhoven wilde slopen? En dat je pas na een opmerkelijk studentenprotest een renovatie- en uitbreidingsplan tekende? Tot dan had je zoals altijd en netjes de wens van je opdrachtgever gevolgd. Het uiteindelijk gebouwde project is opmerkelijk, maar het had eerder gekund...

'Zaken als Naturalis tonen naar mijn overtuiging aan dat het auteursrecht in zijn huidige vorm uiteindelijk niet in het belang van architecten is. Dit soort kwesties maakt veel opdrachtgevers bij voorbaat al kopschuw. Onder de huidige omstandigheden hangt de wet als een zwaard van Damocles boven elke transformatie of herontwikkeling. Niet bepaald een gezonde basis voor een open, respectvolle en op de toekomst gerichte dialoog tussen juridisch-economisch en geestelijk eigenaar. Dat kan en moet anders.'

Arme Joost, onze opdrachtgevers zouden kopschuw worden van dit soort kwesties rondom het Auteursrecht. In je reactie is angst kennelijk leidend, we moeten ermee stoppen. De officiële reactie van de BNA kent eenzelfde toon van angst. We moeten onze opdrachtgevers vooral niet voor de kop stoten, want we zijn toch meegaand? Ik breng tenslotte een laatste casus onder je aandacht. De renovatie van het geroemde Minnaertgebouw van de hand van Neutelings Riedijk Architecten uit 1997. Omdat jij

twee andere gebouwen in de buurt hebt ontworpen werd jij door de opdrachtgever verblijd met de opdracht voor renovatie van dat Minnaertgebouw. Je schrijft op je website dat jullie ontwerp daarvoor ‘in goed overleg’ met de oorspronkelijke architecten tot stand is gekomen. Echter, zoals in het geval van de renovatie van het ministerie van VROM zijn ze door jou niet ook als co-architecten bij dat nieuwe plan betrokken. Vind je dat in het licht van het bovenstaande niet hypocriet?

Arme Joost, je schrijft zelf nota bene bij de start van jouw toch ingrijpende renovatie van Minnaert in augustus 2016: “[..] Het gebouw krijgt een nieuwe entree met een grand café ernaast, de routing wordt vereenvoudigd, de kantoorverdiepingen worden geheel herzien en de dakterrassen in ere hersteld. De centrale hal wordt onderdeel van de loop, de continue rondgang die de drie gebouwen verbindt.[..]”

Die laatste zinsnede zegt nu precies wat Fons Verheijen ruim twee jaar lang heeft proberen te bereiken in zijn gesprekken met Neutelings en Riedijk als architecten van de nieuwbouw voor Naturalis. De opname van zijn bestaande museumzalen in een nieuwe rondgang tussen oud- en nieuwbouw. Ze kregen helaas geen mandaat van hun opdrachtgever Naturalis om die oplossing te ontwerpen. Maar het had gekund.

Kees van der Hoeven, 04 april 2017